

SVAKODNEVNI ŽIVOT U CRNOGORSKIM PORODICAMA

Akademik prof. dr Borislav Đukanović, Univerzitet Donja Gorica, Podgorica

Mr Svetlana Duković, UDG, Podgorica

Apstrakt: Polazna teorijska osnova ove studije je Burdijeova teorija. U istraživanju su obuhvaćena sljedeća područja porodičnog života: distribucija porodičnih uloga i autoriteta, bračno- porodični sukobi, povezanost porodica sa socijalnim okruženjem, i zadovoljstvo porodičnim životom.

Postavljena su dva osnovna cilja istraživanja:

- opisati funkcionisanja crnogorskih porodica u navedenih pet područja svakodnevnog života;
- ispitati povezanost funkcionisanja crnogorskih porodica u navedenih pet područja sa od klasno –slojnom pripadnošću

Slučajni stratifikovani uzorak za ovo istraživanje čini 805 ispitanika iz Sjevernog, Centralnog, Južnog regiona i Podgorice. U prvom stepenu su birane opštine, u drugom biračka mesta a nu trećem sa svakog biračkog mesta ispitanici.

Za potrebe ovog istraživanja konstruisan je posebni upitnik. Svi ispitanici su prema slojno – klasnoj pripadnosti svrstani u osam slojeva: viši sloj, stručnjaci, sitni privatnici i samozaposleni, službenici i tehničari, kv i kvk radnici, nkvi i pkv radnici, poljoprivrednici i pripadnici potklase. Zbog vrlo slabog odziva srednjih, a pogotovu krupnih preduzetnika, u istraživanje nijesu uključeni ovi slojevi.

Rezultati istraživanja ukazuju da je u svakodnevnom životu crnogorskih porodica došlo do značajnih promena, prvenstveno u porodičnom odlučivanju. Žene i dalje obavljaju najveći deo porodičnih poslova, Promene u toj oblasti svakodnevnog života su manje nego u porodičnom odlučivanju u kome muškarci nisu uvek dominantni. Štaviše, najvažnija promjena u svakodnevnom životu porodica je u sferi odlučivanja gdje ženski članovi porodice dobijaju osetno veća prava, a u „nižim“ socijalnim slojevima i stariji ženski srodnici muževa, naročito babe, što predstavlja svojevrsni kulturološki anahronizam, obzirom na crnogorsko patrijahalno nasleđe.

Odnosi u crnogorskim porodicama su vrlo konfliktni i uslovljeni su gubitkom dominantnih pozicija muškaraca u porodicama. Posebno su izraženi sukobi oko sticanja i trošenja finansijskih sredstava, stambenih problema i nesaglasnosti roditelja u metodama vaspitanja dece.

Posebno je važno naglasiti da postoje vrlo značajne klasno-slojne razlike u svim navedenim područjima svakodnevnog života crnogorskih porodica, naročito u proceni zadovoljstva roditelja svakodnevnom životom, što je u skladu sa Burdijeovim teorijskim nasleđem.

Ključne reči: svakodnevni život, porodica, Burdije

Uvod

Ovo istraživanje svakodnevnog života crnogorkih porodica prvenstveno ima eksplorativni karakter. Ipak ono polazi od eksplicitno razvijene Burdijeove teorijske osnove (3,7,8,9,14,19,21,24,25). Kao što ćemo videti, rezultati ovog istraživanja najviše idu u prilog Burdijeovoj teoriji, koja nam se u teorijsko sazajnom pogledu pokazala kao najplodnija (1,2,3, 4, 6, 10, 11,12,13,15, 16, 17, 18, 20, 22, 23,26)

Predmet studije su pet oblasti svakodnevnog života crnogorskih porodica: distribucija svakodnevnih porodičnih poslova, donošenje porodičnih odluka, sukobi u porodici, socijalna mreža i zadovoljstvo supružnika porodičnim životom.

Uzorak

Slučajni stratifikovani uzorak za ovo istraživanje čini 805 ispitanika iz Sjevernog, Centralnog, Južnog regiona i Podgorice. U prvom stepenu su birane opštine, u drugom biračka mesta a u trećem sa svakog biračkog mesta ispitanici.

Instrument istraživanja i metod

Ovim istraživanjem obuhvaćene su različite oblasti svakodnevnog života, a ovom prilikom izabrali smo porodični život. Pored osnovnih socijalno-demografskih I socijalno-ekonomskih obeležja ispitanika baterijom pitanja sa odgovorima u nominalnoj, binarnoj, ordinalnoj ili intervalnoj formi tražene su informacije o tome ko u porodici i koliko često obavlja porodične poslove, ko učestvuje u donošenju važnih porodičnih odluka, postavljena su pitanja o zastupljenosti, intezitetu I razlozima porodičnih sukoba, motivima uspostavljanja socijalnih veza članova porodice sa užim i širim socijalnim okruženjem i zadovoljstvu supružnika porodičnim životom.

Podaci su obrađeni u programu SPSS. Pored deskriptivnih statistika korišćeni su još neparametrijski.

Rezultati istraživanja

Porodični poslovi

Tabela 1. Podela poslova među članovima porodice

	Kuvanje		Pranje sudova		Čišćenje		Peglanje		Briga o maloj djeci		Kontrola školskih obaveza.	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Članovi domaćin.												
Supruga	445	55,9	425	53,3	405	50,8	425	53,5	271	49,2	260	47,5
Suprug	60	7,5	60	7,5	61	7,7	60	7,6	43	7,8	60	11,0
Ćerka	33	4,1	59	7,4	67	8,4	55	6,9	22	4,0	19	3,5
Baka	25	3,1	19	2,4	17	2,1	15	1,9	8	1,5	9	1,6
Deka	-	-	2	0,3	-	-	3	0,4	-	-	1	0,2
Drugi ženski član	84	10,6	82	10,3	86	10,8	82	10,3	1	0,2	32	5,9
Drugi muški član	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,2	2	0,4
Plaćena pomoć	6	0,8	6	0,8	9	1,1	8	1,0	6	1,1	4	0,7

Porodica i savremeno društvo – izazovi i perspektive

Svi zajedno	64	8,0	68	8,5	76	9,5	57	7,2	87	15,8	76	13,9
Svako za sebe	15	1,9	17	2,1	20	2,5	31	3,9	4	0,7	17	3,1
Ostalo	52	6,5	55	6,9	53	6,6	53	6,7	63	11,4	63	11,5
Ukupno:	796	100,0	797	100,0	797	100,0	794	100,0	551	100,0 (68,4%)	547	100 (68%)
Nepoznato	9	1,1	8	1,1	8	1,0	11	1,4	254	31,6	258	32%
Ukupno:	805	100,0	805	100,0	805	100,0	805	100,0	805	100,0	805	100

U tabeli 1. zapaža se da žene obavljaju oko 50% svih kućnih poslova, a ćerke i drugi ženski članovi još između 15 i 20%, dok muškarci obavljaju tek nešto preko 7%. Porodični poslovi su još izrazito ženski, jer “svi zajedno” čine tek između 8 i 9%. Zanimljivo je istaći da stepen učešća u kućnim poslovima znatno preuveličavaju muževi nego žene. Zanimljivo je da pored supruga u podizanju i vaspitanju dece u višim slojevima pored majki učestvuju i ćerke, a u nižim slojevima još i stariji ženski članovi porodice.

Tabela 2. Donošenje odluka o važnim porodičnim poslovima

Članovi domać.	Preuređ. stambenog prostora		Podela prostora		Način ko- rišćenja prostora		Način provođenja godišnjeg odmora		Školova- nje dece		Dodatne aktivnosti dece	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Supruga	375	47,2	347	44,0	351	43,6	316	41,5	243	39,7	244	40,6
Suprug	218	27,5	222	28,1	219	27,2	232	30,5	186	30,4	182	30,3
Ćerka	40	5,0	37	4,7	34	4,2	31	4,1	29	4,7	31	5,2
Sin	8	1,0	6	0,8	8	1,0	1	0,1	3	0,5	4	0,7
Baka	46	5,8	52	6,6	51	6,3	36	4,7	42	6,9	39	6,5
Deka	3	0,4	3	0,4	--		3	0,4	3	0,5	3	0,5
Drugi ženski član	17	2,1	11	1,4	14	1,7	2	0,3	3	0,5	3	0,5
Drugi muški član	5	0,6	5	0,6	1	0,1	2	0,3	1	0,2	1	0,2
Plaćena pomoć	-		-		-		-		-		1	0,1
Svi zajedno	72	9,1	91	11,5	97	12,0	117	15,4	97	15,8	77	12,8
Svako za sebe	4	0,5	9	1,1	10	1,2	14	1,8	2	0,3	13	2,2
Ostalo	6	0,8	6	0,8	7	0,9	6	0,8	3	0,5	3	0,5
Ukupno:	794	98,6	789	98,0	792	98,4	761	94,5	612	76,0	601	74,7
Nepoznato	11	1,4	16	2,0	13	1,6	45	5,6	193	24,0	204	25,3
Ukupno:	805	100,0	805	100,0	805	100,0	805	100,0	805	100,0	805	100,0

Porodično odlučivanje

Dok supruge u 50% slučajeva dominiraju u obavljanju porodičnih poslova, u donošenju važnih porodičnih odluka učestvuju sa 40%. Iako se crnogorske porodice ne približavaju egalitarnom modelu distribucije porodičnih uloga i autorteta, jer muškarci u obavljanju porodičnih uloga učestvuju sa 8% a u donošenju

važnih prorođičnih odluka sa 30% (skoro četverostruko više) ipak žene u crnogorskim porodicama stiđu osetno veći autoritet nego što su ga ikada ranije imale. To je najpozitivnija promena ne samo u crnogorskim porodicama nego u crnogorskom društvu uopšte. Međutim, derivati jednog patrijahalnog nasleđa još uvek su jaki u crnogorskim porodicama, što se najbolje vidi po tome da muškarci skoro četiri puta češće učestvuju u donošenju važnih prorođičnih odluka nego u obavljanju prorođičnih poslova, a žene za petinu manje. Slične tendencije uočavaju se i kada je reč o ćerkama i naročito drugim ženskim ćlanovima domaćinstva (videti tabele 1. i 2.). Doduše, uočljiva je i jedna sasvim neočekivana suprotna tendencija; babe (načešće majke muževa) skoro tri puta češće dominiraju u donošenju važnih prorođičnih odluka nego u obavljanju prorođičnih poslova. One relativno najčešće učestvuju u donošenju najvažnijih prorođičnih odluka kao što su školovanje i sticanje posebnih znanja i veština dece. Nesumnjivo da su ovi anahroni matrijahalni obrasci odlučivanja, inače relativno rasprostranjeni u svim slojevima crnogorskog društva (naročito u nižim) svojevrsni načini manifestovanja pseudopatrijahalnosti u kojima je starost jedna od značajnih vertikalaa. Bilo bi pogrešno svesti ih na pseudopatrijahalne derivate prorođičnog života jer se u osnovi ovih anahronih obrazaca nalaze se jake edipalne veze, posebno izražene u crnogorskom etnopsihološkom nasleđu.

Porodični sukobi

U ovom istraživanju nastojao sam da opišem pojavne oblike i intezitet sukoba u crnogorskim porodicama. Zabrinjavajuće je da su u 80% crnogorskih porodica prisutni sukobi u različitim pojavnim oblicima.

Tabela 3. Sukobi između ćlanova porodice i sukobi porodice sa rodbinom

Redni broj	Sukobi među ćlanovima porodice i rodbine	N	%
1.	Sukobi između supružnika	304	37,7
2.	Sukobi između roditelja i dece	320	39,8
3.	Sukobi između roditelja i njihovih roditelja	32	4,0
4.	Ostalo (sukobi sa rodbinom, komšijama i sl.)	43	5,3
5.	Nepoznato:	106	13,2
6.	Ukupno:	805	100,0

Sukobi različitog inteziteta prvenstveno među ćlanovima porodica prisutni su u blizu četiri petine slućajeva. Iako u mnogo manjoj meri prisutni su i sukobi supružnika sa roditeljima i rodbinom (videti tabelu 3.). Praktiĉno, osim 106 (13,2%) ispitanika koji iz razliĉitih razloga (najčešće zbog socijalnog stida) nisu Źeleli da daju odgovore na ovo pitanje, sukobi u razliĉitim oblicima i intezitetu su sveprisutni u crnogorskim porodicama.

Intezitet sukoba je znaĉajno izraženiji u nižim društvenim slojevima nego u višim ($X^2=58,739$; $df=21$, $p<0,000$). Od ispitanika je traženo da rangiraju najčešće uzroke sukoba. U prvom i drugom rangu najčešći razlozi sukoba vezani su za lošu finansijsku situaciju i nesaglasnost supružnika oko distribucije prorođičnog budžeta. Ovi sukobi su proseĉno trostruko češći od svih ostalih. U donjim društvenim slojevima ova vrsta sukoba je apsolutno dominantna, dok u višim slojevima sukobi se relativno najčešće javljaju oko neusaglašenosti supružnika u raspodeli prorođičnih poslova. Najzad, supružnici koji pripadaju vladajućoj nomenklaturi najčešće se sukobljavaju sa decom oko vrste i visine obrazovnih postignuća dece, pri ĉemu naroĉito oćevi deci nameću vrlo visoke obrazovno –profesionalne standarde, ĉesto suprotne Źeljama dece. To su u porodicama nomenclature i relativno ĉesti razlozi sukoba među supružnicima.

Socijalna podrška i pomoć bliskih osoba van porodice

Socijalna podrška i pomoć bliskih osoba u kriznim životnim situacijama vrlo je jaka u tradicionalnim društvima, čime se u takvim društvima osetno ublažavaju stresni događaji i moguća dezintegracija ličnosti, a pojedinac u znak podrške još intenzivnije vezuje za socijalnu grupu. Za koje krizne situacije članovi crnogorskih porodica najčešće traže pomoć?

Tabela 4. Tri situacije u životu (po redosledu značaja) u kojima je najvažnije poznanstvo drugih ljudi

	T r i		s i t		u a c i		j e	
	Nalaženje redovnog, dodatnog i bolje plaćenog posla		Druženje u slobodnom vremenu		Pružanje saveta i podrške		Regulisanje različitih administrativnih poslova	
Rang	N	%	N	%	N	%	N	%
Prvi rang	221	27,9	27	4,6	65	11,0	-	
Drugi rang	-	-	109	13,7	140	17,7	95	12,0
Treći rang	-	-	135	17,1	102	12,9	107	13,6

Koliko god da je u prvom rangu očekivano da je na prvom mestu poznanstvo sa pravim ljudima zbog pronalaženja redovnog, dodatnog i bolje plaćenog posla, toliko je neočekivano da se na drugom mestu u prvom rangu javilo druženje u slobodnom vremenu, a u drugom i trećem rangu druženje je izbilo na prvo mesto (tabela 4.). Takođe je dosta neočekivano da se na trećem mestu u prvom rangu, a na drugom mestu u drugom i trećem rangu javilo pružanje savjeta i podrške. Ova dva izbora su komplementarna; pružanje saveta i podrške treba očekivati od bliskih osoba van porodice u opuštenu atmosferi, kakvu pruža slobodno vreme.

Ovaj nalaz je veoma značajan ne samo iz teorijskih, nego još više iz praktičnih razloga jer ukazuje da bi se brojni egzistencijalni i, kao što ćemo videti, profesionalni problemi stanovništva lakše podnosili kada bi se pojedinci osećali manje socijalno izolovani, bespomoćni i otuđeni. Crnogorsko društvo karakterisalo se brojnim i sadržajnim socijalnim vezama (prijateljskim, komšijskim, rodbinskim, bratstveničkim i dr.) koje su se osnaživale o brojnim povremenim manifestacijama društvenosti, koje su u periodu tranzicije očigledno oslabljene ili pokidane. Novi neoliberalni kapitalistički obrasci su brojnim tradicionalnim manifestacijama društvenosti u Crnoj Gori strani, daleki, neprepoznatljivi i neprihvatljivi i za stanovništvo bolni. +Iako nevidljivi i neprepoznatljivi na bihevioralnom planu, ti sukobi starih i novih kulturoloških obrazaca značajno duže traju od ekonomskih i, dugoročno posmatrajući, imaju veću cenu i od ekonomske tranzicije. Očigledno je da su se društva, koja su uspeła da povežu tradicionalne i neoliberalne društvene obrasce, kao što su istočnoazijska, bolje prilagodila globalističkim procesima, što se za društva Zapadnog Balkana ne može reći, a naročito ne za crnogorsko.

Posebna znanja i veštine dece do 15 godina

Socijalizacija dece preadolescentnog uzrasta za sticanje posebnih znanja i veština obogaćuje njihov svakodnevni život i kvalitet porodičnog života u celini, doprinosi boljem korišćenju potencijala ličnosti, jača samopouzdanje i doprinosi osnaživanju ličnosti za kasniju profesionalnu kompeticiju.

Ovom prilikom izdvojeno je pet oblasti u kojima mladi najčešće stiču posebna znanja i veštine (videti pitanje 41., prilog na kraju rada). Frekvencije i procenti prikazani su u tabeli 15.)

Tabela 5. Posebna znanja i veštine dece mlađe od 15 godina

	Da		Ne		Nema dece mlađe od 15 godina		Ukupno:		Nepoznato		Ukupno:	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Znanja i veštine												
Strani jezik	155	19,3	92	11,4	523	65,0	770	95,7	35	4,3	805	100,0
Muzika i druge umetnosti	83	10,3	162	20,1	525	65,2	770	95,7	35	4,3	805	100,0
Računarstvo	88	10,9	156	19,4	525	65,2	769	95,5	36	4,5	805	100,0
Tehnička znanja i veštine	60	7,5	183	22,7	525	65,2	768	95,4	37	4,6	805	100,0
Sport	134	16,6	112	13,9	523	65,0	769	95,5	36	4,5	805	100,0

Od dece koja su mlađa od 15 godina veliki procenat stiče posebna znanja i veštine; prema očekivanju najviše iz učenja stranog jezika (skoro dve trećine) a u sportu preko polovine, dok ostala znanja i veštine stiču oko trećine dece koja su mlađa od 15 godina. (tabela 5.).

Suprotno očekivanju, nisu nađene značajnije razlike među slojevima i obrazovnim nivoima u pogledu promocije dece za sticanje posebnih znanja i veština. Izuzetak je srednji sloj službenika i tehničara koji znatno češće nego ostali slojevi nastoje da im deca steknu posebna znanja i veštine čime nastoje da im u životnoj utakmici povećaju šanse da deca preskoče ambivalentnu srednju poziciju i uspnu se na viši stepen socijalne stratifikacije od roditelja.

Rezultati našeg istraživanja, koje zbog ograničenosti prostora ovde ne možemo prikazati, pokazuju da viši slojevi imaju već obezbeđene kanale uspona uz socijalnu lestvicu (partijske i nepotističke veze gornjih slojeva) a pripadnici nižih slojeva su u tom pogledu sasvim obeshrabreni. Iz tih razloga pripadnici nomenklature smatraju da im sticanje posebnih znanja i veština za socijalnu promociju nije naročito značajno, dok pripadnici nižih slojeva ta sticanja smatraju važnim ali jednostavno nemaju niti ekonomskog, niti socijalnog, niti kulturnog kapitala da svojoj deci omoguće sticanje posebnih znanja i veština.

Ocena uspešnosti porodičnog funkcionisanja u različitim sferama

Petostepenom intervalnom skalom obuhvaćeno je deset najvažnijih oblasti porodičnog života.

Tabela 6. Korelacije između slojne pripadnosti i deset aktivnosti i pojava porodičnog života

Red. br.	Varijable	Ro	Znač.
01	Odnosi među članovima porodice	-0,125+	P<0,000
02	Stambena situacija	-0,118	P<0,001
03	Finansijska situacija	-0,240,	P<0,000
04	Otvorenost, bliskost među članovima porodice	-0,127	P<0,000
05	Povezanost, solidarnost	-0,158	P<0,000
06	Usklađenost roditelja u metodima vaspitanja dece	-0,165	P<0,000
07	Zajednička interesovanja roditelja	-0,112	P<0,002
08	Povezanost članova porodice sa rodbinom	0,009	P<0,780
09	Povezanost članova porodice sa prijateljima	0,386	P<0,096
10	Zdravstveno stanje članova porodice	-0,093	P<0,008

Iz tabele 6. vidi se da sa porastom sloja na lestvici socijalne stratifikacije raste zadovoljstvo ispitanika u svim ključnim oblastima porodičnog života, izuzev kada je reč o povezanosti članova porodice sa rodbinom i povezanost članova porodice sa prijateljima. U ove dve oblasti nisu utvrđene statistički značajne razlike.* Korelacije su relativno visoke, a relativno najmanje su kada je reč o zdravstvenom stanju članova porodice, iako su još uvek značajne. Ovi rezultati su najubedljivija potvrda Burdijeovog teorijskog koncepta da slojna pripadnost najznačajnije utiče na rast ekonomskog, socijalnog i kulturnog kapitala njegovih pripadnika (2, 3, 8, 12, 16, 21, 24, 11).

+Negativni predznaci su posledica obrnutog skorovanja.

Kao daleko najnegativniju pojavu ispitanici percipiraju lošu finansijsku situaciju koja se pojavljuje na prvom mestu u prvom i drugom rangu, a kao treća u trećem rangu. Zatim sledi stambena situacija koja se pojavljuje kao druga u prvom i drugom rangu (tabela 6.).

Tabela 6. Tri ranga najnegativnijih aktivnosti i pojava u porodičnom životu

Oblast porodičnog života		N	Validni procenat
Prvi rang	1.Finansijska situacija	181	24,9
	2.Stambena situacija	129	17,7
	3.Zdavstveno stanje	112	15,4
Drugi rang	1.Finansijska situacija	189	26,3
	2.Stambena situacija	101	14,0
	3. Zajednička interesovanja roditelja		10,6

	3a. Povezanost članova porodice sa rodbinom	76	10,6
		76	
Treći	1.Povezanost članova porodice sa rodbinom	99	14,1
rang	2.Zdravstveno stanje članova porodice	93	13,3
	3. Finansijska situacija	90	12,9

Zanimljivo je istaći da se posle zdravstvenog stanja kao najnegativnija pojava javlja povezanost članova porodice sa rodbinom. Ona ukazuje na dve važne činjenice; prva je da su odnosi porodica ispitanika sa rodbinom često poremećeni i druga da se ta poremećenost očigledno teško doživljava (u tečem rang u dolazi čak na prvo mesto) između ostalog i zato što ti poremećaji imaju hroničan tok. Iz tabele 6. vidi se da oni dolaze odmah poslije brige o zdravstvenom stanju porodice.

Diskusija i zaključci

Generalno, svakodnevni život crnogorskih porodica karakteriše se sukobima, prvenstveno između članova porodice, a u izvesnoj meri i između porodica i bliskih rođaka i suseda. Uzroke sukoba treba tražiti u podeljenosti crnogorskog društva po različitim osnovama, a naročito u socijalnoj stratifikaciji. Najznačajnija podela, koja u velikoj meri generiše i produbljuje ostale podele je podela na malobrojnije više društvene slojeve (stručnjaci, privatnici i pripadnici nomenklature) koji raspolazu najvećim delom ekonomskih resursa, socijalnog i kulturnog kapitala i radničkih, poljoprivrednih i pauperizovanih društvenih slojeva bez jasnog sociološkog identiteta, kojima svaki od tih oblika kapitala nedostaje ili ga nemaju u dovoljnoj meri da bi obezbedili puku unutargeneracijsku reprodukciju, naročito kada je reč o radničkim slojevima (27). Ova podeljenost generiše i produbljuje sve ostale sukobe, uključujući i one koji proističu iz anahronih kulturoloških obrazaca i koji nisu direktno izazvani ovom dominantnom podelom. Nije zato nimalo slučajno da su najdublji i najrašireniji sukobi u crnogorskim porodicama oni koji proističu iz loše ekonomske i stambene situacije i koji zahvataju sve najbrojnije donje slojeve crnogorskog društva. Ne treba zaboraviti da su glavni uzroci današnjeg stanja u velikoj ekonomskoj i socijalnoj krizi iz devedesetih godina XX veka, što se može generalisati i na većinu društava Zapadnog Balkana, ali pre svega na crnogorsko. Postavlja se pitanje, zašto prvenstveno na crnogorsko?! Dok se u svim državama Zapadnog Balkana odvijala tranzicija iz socijalističkog u kapitalističko, doduše u nekima dosta usporena i neusklađena, u crnogorskom je ostala blokirana ostankom na vlasti iste nomenklature tri decenije. Suprotno proklamovanim načelima jačanja pravne države, tržišnih mehanizama i demokratskih procesa, nomenklatura je storila i učvrstila autoritarni sistem vlasti, monopolisano tržište, učinila institucije slabim, onemogućila razvoj demokratskih kapaciteta i ljudskih prava. Sve je to za posledicu imalo gomilanje ekonomskih resursa, a dobrim delom socijalnog i kulturnog kapitala u rukama pripadnika nomenklature i užeg kruga ljudi povezanih neformalnim i nepotističkim vezama. Oštra podeljenost društva na mnogo brojnije pauperizovane društvene slojeve i uže oligarhijske grupe koje nastoje da autoritarnim sistemom održe političku i ekonomsku dominaciju, reperkutuje se i dubokom podeljenošću građana u sferi kolektivne i individualne svesti (28,29, U sferi vrednosnih preferencija, koje najbolje reprezentuju strukturu društvene svesti, ta podeljenost je bila izrazito naglašena: uporedo sa građanskim vrednosnim preferencijama egzistirali su čvršće strukturisani autoritarni vrednosni obrasci 28). Istraživanja posle gotovo dve decenije samo su potvrdila ovaj jaz u vrlo sličnom obimu i intezitetu. Štaviše, u nekim aspektima ovaj jaz je bio i produbljen (30, 31). Taj jaz u društvenoj svesti, uslovljen blokiranom transformacijom crnogorskog društva sa osnovnim ciljem da vladajuća nomenklatura očuva i poveća svoje bogastvo, uslovlila je vrednosno – normativnu disonancu u svesti većine crnogorskog stanovništva

koja se karakteriše neusklađenost i sukobom između ranije usvojenih kolektivističkih obrazaca socijalističkog društva i novih „kvaziliberalnih“ koje proklamuje nomenklatura, između „zvanično proklamovane“ vladavine prava, građanskih sloboda, slobodnog tržišta i realne dominacije autoritarnih obrazaca vlasti, ekonomskih i političkih monopola, slabih institucija i slabe vladavine prava. U svesti prosečnog građanina višedecenijsko trajanje takve blokade stvara vrednosnu konfuziju, stanja apatije, depresije i anomalije zbog dominantnog osećanja besperspektivnosti i bezizlaznosti. Gubitkom samopoštovanja, kao osnovnog stuba ličnog integriteta i psihološke stabilnosti, takvi građani lako su dostupni svim oblicima manipulacije vladajuće nomenklatore u cilju očuvanja stečenih privilegija. Ono što je važno istaći je da se ta vrednosna konfuzija nastoji „razrešiti“ u različitim pojavnim oblicima konflikata jednako između supružnika, kao i između supružnika i dece, a da tih anomičnih stanja svesti i njihovog najvažnijeg uticaja na aktuelne povode porodičnih sukoba u najvećem broju slučajeva članovi porodice uopšte nisu svesni. Taj nedostatak svesti o ovoj vezi čini sadržaj konflikata iracionalnijim, intenzivnijim i dugotrajnijim. Kvalitativna analiza našeg istraživanja je pokazala da se ispitanici osećaju posebno pogođenim siromašnijem društvenih veza i sukobima sa roditeljima (naglašen intergeneracijski sukob) a zatim sa bliskom rodbinom, prijateljima i susedima prema kojima gaje neprijateljska osećanja bez ikakvog realnog povoda. Kao posledice toga razvijaju se snažna osećanja krivice jer im je istovremeno očajnički potrebna pomoć i podrška drugih, a krivica generiše depresivna stanja i raspoloženja u dugom vremenskom trajanju. Circulus vitiosus ovih anomično – depresivnih stanja gotovo je nemoguće prekinuti, a on u značajnoj meri smanjuje radne i kreativne potencijale ličnosti i naročito, racionalno, kritičko prosuđivanja pojedinca prema drugim članovima porodice i društva uopšte.

Tridecenijska kumulativna društvena kriza imala je i značajne pozitivne posledice na porodični život – veoma je ekonomski, psihološki i socijalno osnažila žene iz nižih, a manjim delom iz srednjih socijalnih slojeva. One su preuzele značajne ekonomske uloge u porodici i mnogo aktivnije učestvovala u porodičnom odlučivanju. Razvlašćeni muškarci nisu to ćutke prihvatili, tako da je borba za povratak izgubljenih pozicija i porodičnog autoriteta jedan od važnih aspekata bračnih sukoba u crnogorskim porodicama. Jedan od čestih obrazaca kako supruge „razrešavaju“ ovaj sukob je simboličko naglašavanje muževljevog autoriteta i muške časti u vanporodičnom okruženju, da bi unutar porodice zadržale novostečene pozicije bez ozbiljnijih protivljenja muževa. Slične igre u porodici odigravaju i drugi ženski članovi, a naročito majke, što je pored ovih simboličkih igara znatno pojačano i edipalnim vezama koje osnažuju jedan poseban oblik anahronog matrijahata naročito u nižim slojevima crnogorskog društva. Iako se na prvi pogled stiče utisak da su ovo relativno nezavisni anahroni kulturološki sadržaji, nezavisni od aktuelnih društvenih zbivanja, u svakodnevnom životu nižih slojeva situacija je ipak drugačija. Pod kumulativnom krizom niži slojevi razvijaju jednu odbrambenu strategiju koja afirmiše kolektivističke obrasce u raspodeli porodičnih poslova i odlučivanju, pri čemu se mišljenja najstarijih posebno cene, a u tim porodicama to su najčešće majke ispitanika. Tu se plodno povezuju neki pseudopatrijahalni i matrijahalni kulturološki obrasci, osnaženi manifestnim, a češće latentnim edipalnim vezama između majki i sinova.

Možemo zaključiti da razlike među slojevima u našem istraživanju visoko pozitivno koreliraju sa porastom ekonomskog, socijalnog i kulturnog kapitala i njihovom konvergencijom. Videli smo da pokazatelji ekonomskog kapitala (materijalna dobra, novac, potrošnja) najuočljivije razdvajaju više od nižih slojeva, a zatim socijalni kapital (mnogo bolje formalne i neformalne veze prema ličnostima i institucijama koji imaju veliku društvenu moć i ugled) i na kraju kulturni kapital (veći stepen školske sprema, te posebna znanja i veštine koji su važni u dobijanju i zadržavanju dobrih poslova na tržištu rada) (11,12,16, 17, 18, 20, 21). Međutim, kada je reč o kulturnom kapitalu izvesnu neodređenost i konfuzija (naročito u vrednosnim preferencijama ispitanika) teže je objasniti Burdijeovim teorijskim stavovima, ukoliko se ne uzme u obzir šira kulturno-istorijska pozadina crnogorskog društva.

Literatura:

- Bennett, T., M. Savage, E.B. Silva, A. Warde, Gayo-Cal, M. and Wright, D. (2009). *Culture, Class, Distinction*. London: Routledge
- Bourdieu P (1986.) The forms of capital. In: Richardson J (ed.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York, NY: Greenwood, 241–58.
- Bourdieu P (1990) *In Other Words: Essays towards a Reflexive Sociology*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Bourdieu P (1997) *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity.
- Bourdieu P (1998) The myth of globalization and the European welfare state. In: Bourdieu *Acts of Resistance*. Cambridge: Polity, 29–44.
- Bourdieu, P. (1979): „Les trois états du capital culturel—, *Actes de la recherche en*
- Bourdieu, P. (1981): „Men and machines—, u: Karen Knorr-Cetina and Aaron Cicourel (eds.), *Advances in Social Theory and Methodology: Toward an integration of micro- and macro-sociologies*, Boston: Routledge and Kegan Paul, str. 304–317.
- Bourdieu, P. (1987) What makes a social class. *Berkeley Journal of Sociology* 32: 1–18.
- Bourdieu, P. (1991). “First Lecture. Social Space and Symbolic Space: Introduction to a Japanese Reading of Distinction.” *Poetics Today* 12:627–38.
- Bourdieu, P. (1996): „Understanding||, *Theory, Culture & Society* 13 (2): 17–37.
- Bourdieu, P. (2003): „La fabrique de l’habitus économique, *Actes de la recherche*
- Bourdieu, P. (2005): *The Social Structures of the Economy*, Cambridge, Malden: Polity Press.
- Bourdieu, P. et Loïc Wacquant (1998): „Sur les ruses de la raison impérialiste—*Actes de la recherche en sciences sociales* 121 (2): 109–118.
- Bourdieu, P.(2001): *Langage et pouvoir symbolique*, Paris: Seuil.
- Bourdieu, P., Loïc J.D. Wacquant and Samar Farage (1994): „Genesis and Structure of the Bureaucratic Field—, *Sociological Theory* 12 (1): 1–18.
- Burdije, P. (1999): *Signalna svetla: prilozi za otpor neoliberalnoj invaziji*, Beograd: Zavod za udbenike.
- Burdije, P. (2013): Distinkcija.Društvena kritika suda.CID, Podgorica.
- Burdije, P. i Paseron, Ž.K. (2012): „Reprodukcija u obrazovanju, društvu i kulturi—, *Reč* 82/28: 67–121.
- Coleman, J. (1988) ‘Social Capital in the Creation of Human Capital’,*American Journal of Sociology* (supplement) 94: 95–120.
- Đukanović, B., Bešić, M.: *Svjetovi vrijednosti.Preobražaj društvene svijesti u Crnoj Gori*. «CID» i «SoCen», Podgorica, 2000., str. 336.
- Đukanović, B., Kuzmanović, B., Lazić, M., Bešić, M.: *Nacija i država. Istraživanje nacionalne svijesti i stanovišta o državi u Crnoj Gori*. «CID», «SoCen», Podgorica, 2001., str. 366.
- Đukanović, B.: Vrijednosne preferencije socijalnih slojeva. U: Vukčević, D. i sar.: Sociološki presjek crnogorskog društva, CANU, Podgorica, 2018.,str. 251-267.
- en sciences sociales* 150 (1): 79–90.
- Holt, D.. (1998). “Does Cultural Capital Structure American Consumption?” *Journal of Consumer Research* 25:1–25.
- Kane, D.. (2003). “Distinction Worldwide? Bourdieu’s Theory of Taste in International Context.” *Poetics* 31:403–421.
- Katz-Gerro, T. (2002). “HighbrowCulturalConsumptionandClassDistinction in Italy, Israel, WestGermany, Sweden, and the United States.” *Social Forces* 81:207–229.
- Lazić, M. (2018): *Društvena pokretljivost*. U: Vukčević, D. i sar.: Sociološki presek crnogorskog društva. CANU, Podgorica, str.13-55.

- Lazić, M.: *Promene vrednosnih orijentacija: regulacija ekonomskog i političkog podsistema*. U: Vu Bkčević, D. i sar.: *Sociološki presjek crnogorskog društva*, CANU, Podgorica, 2018., str. 60-82.
- Lescourret, M.A. (2008): *Bourdieu*, Paris: Flammarion
- Lizardo, O. (2006). "The Puzzle of Women's Highbrow Culture Consumption: Integrating Gender and Work into Bourdieu's Class Theory of Taste." *Poetics* 34:1–23.
- Nemanjić, M. i Spasić, I. (prir.) (2006): *Nasleđe Pjera Burdijea: pouke i nadahnuća*, Beograd : IFDT/Zavod za proučavanje kulturnog razvitka.
- sciences sociales* 30 (1): 3–6.

EVERYDAY LIFE IN FAMILIES IN MONTENEGRO

Abstract: *The starting theoretical basis of this study is Bourdieu's theory. The research covers the following areas of family life: distribution of family roles and authorities, marital and family conflicts, connection of families with the social environment, and satisfaction with family life.*

Two main goals of the research have been set to:

- describe the functioning of Montenegrin families in the above five areas of everyday life;*
- to examine the connection between the functioning of Montenegrin families in the above five areas with class-layer affiliation*

A randomized stratified sample for this study consisted of 805 respondents from the Northern, Central, Southern regions and Podgorica. In the first instance, municipalities were elected, in the second polling stations, and in the third instance, respondents from each polling station.

A special questionnaire was constructed for the purposes of this research. All respondents are classified into eight strata according to class - class affiliation: upper class, experts, small private individuals and self - employed, civil servants and technicians, skilled and skilled workers, skilled and skilled workers, farmers and members of the subclass. Due to the very weak response of medium-sized, and especially large entrepreneurs, these layers were not included in the research.

The results of the research indicate that there have been significant changes in the everyday life of Montenegrin families, primarily in family decision-making. Women still do most of the family work. Changes in that area of everyday life are less than in family decision-making in which men are not always dominant. Moreover, the most important change in the daily life of families is in the sphere of decision-making, where female family members get significantly greater rights, and in the "lower" social strata, older female relatives of husbands, especially grandmothers, which is a kind of cultural anachronism, given the Montenegrin patriarchal heritage.

Relationships in Montenegrin families are very conflicted and are conditioned by the loss of dominant positions of men in families. Conflicts over the acquisition and spending of funds, housing problems and parental disagreement in methods of raising children are particularly pronounced.

It is especially important to emphasize that there are very significant class-layer differences in all these areas of everyday life of Montenegrin families, especially in the assessment of parental satisfaction with everyday life, which is in line with Bourdieu's theoretical heritage.

Keywords: *everyday life, family, Bourdieu*